

Β. ΑΝ ΉΜΗΝ ΠΟΙΗΤΗΣ¹

Ἐν τῇ προηγουμένῃ μου διαλέξει ἐξέθηκα ἐνώπιον ὑμῶν τί θὰ παρίστανον, ἂν ἤμην ζωγράφος, ἐκ τῆς πατρίου ἱστορίας, εἰδείξα δὲ εἰς ὑμᾶς πόσα ὠραῖα θέματα δύναται νὰ παρουσιάσῃ ἡ ἐλληνικὴ ἱστορία εἰς τὸν χειριζόμενον τὸν χρωστήρα. Σήμερον θὰ ἤθελον νὰ παραστήσω πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξυμνηθῇ ἡ ἐλληνικὴ ἱστορία παρὰ τῶν ποιητῶν.

Δὲν τολμῶ νάρχισω τὴν διάλεξιν, ὡς τὴν προηγουμένην μετὰς λέξεις «Ἄν ἤμην ζωγράφος», διὰ τῶν λέξεων «Ἄν ἤμην ποιητής» διότι δυστυχῶς δὲν εἶμαι. Συμβαίνει εἰς ἐμὲ κάτι πολὺ διάφορον ἐκείνου, ἕπερ συνέβη εἰς κυρίαν τῆς ἀρχαιότητος, ἄλλως ὅπως ξένην πρὸς τὰ κατ' ἐμὲ, τὴν Λαίδα, ἣτις μόνον ὅτ' ἐγήρασε, μόνον ὅτε τὰ ῥόδα τῶν παρεῖων τῆς ἤρχισαν νὰ διαυλακόνωνται ὑπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ χρόνου, ἀνέθεσε τὸ κάτοπτρον εἰς τὴν Παφίαν. Ἐγὼ τὴν λύραν ἀνέθεσα πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν Κλειῶν, καλύψας αὐτὴν ὑπὸ τὸν κονιορτὸν τῶν χειρογράφων.

Δὲν εἶμαι λοιπὸν ποιητής. Ἀλλὰ τί θὰ ἠδύνατο ποιητής τις νὰ δημιουργήσῃ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας δύναται νὰ λεχθῇ δι' ἐλίγων παραδειγμάτων. Τὰ παραδείγματα θὰ ἦσαν πολλὰ, ἀφθονώτατα, ἂν ἐπέτρεπεν ὁ χρόνος. Ἀλλ' ἐν τῇ βραχείᾳ ὥρᾳ μᾶς διαλέξεως μόνον κυριώτατά τινα θὰ θίξω, καὶ μόνον ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς ὑμᾶς, ἐκ τῶν πλησιαιτέρων εἰς ὑμᾶς. Ἄν

¹ Διλέξεις γενομένης ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Περικλοῦ τῆς 10 Δεκεμβρίου 1911 καὶ ἐπαναληφθεῖσαι ἐν τῷ Δημοτικῷ θεάτρῳ Πατρῶν ἐνώπιον τοῦ συλλόγου Νέας Ζωῆς τῆς 4 Ἰανουαρίου 1915, κατὰ στενογράφησιν.

ἤθελον ἐπεκτείνειν τὸν λόγον, θὰ ἠδυνάμην νὰ δείξω εἰς ποῖα ἀριστουργήματα ἤγαγεν ἡ ποιητικὴ παράστασις τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐν τῇ καθόλου λογοτεχνίᾳ, τίνες μεγάλοι ποιηταὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν νέων χρόνων ἠδύναντο νὰ μνημονευθῶσιν ἐνταῦθα ὡς παραστήσαντες σκηνὰς τοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ τῶν πολυτρόπων τυχῶν τῆς Ἑλλάδος ποιητικῶς. Ἄλλ' ὁ κατάλογος θὰ ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον μακρός.

Ἡ ποιητικὴ παράστασις σκηνῶν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας εἶνε βεβαίως διάφορος τῆς ζωγραφικῆς συνθέσεως. Ἡ ποιητικὴ ἐξεικόνισις δὲν εἶνε ἡ αὐτὴ καὶ ἡ γραφικὴ. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὸ γραφικὸν αὐτὸ, ὅπερ τόσον συχνὰ μεταχειρίζομεθα, δὲν ἐκφράζει πάντοτε τὸ ζωγραφικόν, ἀλλὰ συμπεριλαμβάνει ἐνίοτε καὶ τὸ ποιητικόν. Πλὴν ἀλλ' ὁμως τὰ ὅρια τῆς ποιήσεως καὶ τὰ ὅρια τῆς ζωγραφίας εἶνε, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ πρώτῃ διαλέξει, πολὺ διάφορα ἀλλήλων. Πόσον διάφορα εἶνε τὰ ὅρια τῆς ποιήσεως, τῆς γραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς κατέδειξε σοφώτατα ἅμα καὶ χαρακτηριστικώτατα εἰς τῶν μεγαλειτέρων νόων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὁ Λέσσιγκ ἐν τῇ θαυμασίᾳ του συγγραφῇ «Λαοκόων». Ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ ἐπεγράφη οὕτως ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ ἐν Ρώμῃ ἀρχαίου ἀγάλματος, τῆς γλυπτικῆς ἐκείνης τριλογίας, ὡς ὀρθῶς ὠνομάσθη, ἐν ἣ βλέπομεν τὴν τελείαν διαβάθμισιν τῆς ὀδύνης ἀπὸ τοῦ πρώτου τέκνου, τὸ ὁποῖον μόλις ἔχουσι θίξει οἱ ὀδόντες τοῦ ὄφεως, εἰς τὸ ἄλλο, ὅπερ ἔχει ἤδη αἰσθανθῆ δάκνοντα τὰ μέλη του τὸν δράκοντα, καὶ μέχρι τοῦ πατρὸς, περιτετυλιγμένου τελείως πλέον ὑπὸ τῶν ὄφεων, ἀλλ' ὅστις, ἐκτὸς τούτου, ἐκτὸς τῆς σωματικῆς ἀλγηδόνος, αἰσθάνεται καὶ ψυχικὸν ἄλγος, βλέπων παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ σπαρασσόμενα τὰ ἴδια τέκνα. Τὸ ἄγαλμα ἐκεῖνο ἐξέλεξεν ὁ Λέσσιγκ διὰ νὰ δείξῃ τὴν διαφορὰν τῆς ποιήσεως καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, διότι βλέπομεν, ὅτι παρ' ὅλον τὸ τραγικὸν καὶ τὴν συγκινοῦσαν τὸν θεατὴν ἐν τῷ ἀγάλματι ἐκεῖνῳ ἐξεικόνισιν ὅλον ἐν ἀξάνοντος πάθους λείπει ἡ φωνή, ὁ

ἐναρθρος λόγος, ἢ κραυγὴ τῆς ἀλγηδόνος. Βλέπομεν ζωγραφικωτάτην τὴν ὀδύνην, ἀλλὰ λείπει ἡ ὀδύνη ἢ λαλοῦσα. Ἀνάλογος λοιπὸν εἶνε ἡ διαφορὰ ἢ ἐνυπάρχουσα μεταξὺ ποιητικῶν καὶ γραφικῶν παραστάσεων οἰαςδήποτε ἱστορίας, καὶ δὴ καὶ τῆς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Σκηναί, αἵτινες θὰ ἦσαν ποιητικώταται, δὲν εἶνε ζωγραφικαί, καὶ τὰνάπαλιν. Ἄλλ' ὑπάρχουσι πολλὰ θέματα, ἅτινα δύναται κατὰ διάφορον βεβαίως τρόπον νὰ παρασταθῶσι καὶ ποιητικῶς καὶ ζωγραφικῶς. Τὴν διαφορὰν τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ζωγραφικῆς δύναται νὰ τὴν δείξῃ καταλλήλοτάτα ἐν ἀρχαίῳ παράδειγμα. Ὁ Ὅμηρος, θέλων νὰ δείξῃ τὸ κάλλος τῆς Ἑλένης, δὲν τὴν ἐξεικονίζει παριστάνει τοὺς γέροντας τῆς Τροίας καθημένους εἰς τὰ τεῖχη αὐτῆς, εἰς τὰς ἐπάλλξεις αὐτῆς, καὶ καθ' ἣν ὥραν διτήρχετο πρὸ αὐτῶν ἡ Ἑλένη, χωροῦσα πρὸς τὸν πύργον, ἀρκεῖται πρὸς ἐπίδειξιν τῆς μεγάλης αὐτῆς καλλονῆς εἰς τοὺς λόγους τῶν γερόντων, δικαιολογούντων τὸν μακρὸν πόλεμον καὶ τὰ πολυχρόνια ἀλγη χάριν τοιαύτης γυναικός. Συμπληρώσατε τοὺς λόγους ἐκείνους μὲ τὴν ὑπολανθάνουσαν εἰς τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ εἰκόνα τῶν γερόντων προσβλεπόντων ἀλλήλους, ἴσως δακνόντων τὰ χεῖλη, ἴσως θετόντων τὸν δάκτυλον εἰς τὸ στόμα. Ὁ ὑπερήλικος πόθος τῶν θαυμαστῶν δεικνύει ἐξ ἀντανανκλάσεως τὸ κάλλος τῆς συζύγου τοῦ Μενελάου, ἣν εἶχεν ἀρπάσει ἐρωτόπληκτος ὁ Πάρις.

Ἦδη οἱ ἀρχαῖοι ἐπελήφθησαν ποιητικῆς διαπραγματεύσεως θεμάτων ἐκ τῆς πατρίου ἱστορίας. Ὁ μέγας ἐπιγραμματοποιὸς Σιμωνίδης ὑπῆρξεν ἐκεῖνος, ὅστις ἔψαλε τὸν μέγιστον τῶν ἀρχαίων ἀγώνων, τοὺς Μηδικοὺς πολέμους. Δὲν ἐχρειάσθησαν εἰς αὐτὸν πολλοὶ στίχοι, ἐνέτεινεν ὀλίγας μόνον χορδὰς τῆς λύρας του, ἀλλ' ἡ κροῦσις αὐτῆς ὑπῆρξεν ἰσχυρά. Μὲ δύο συνήθως στίχους, σπανίως μὲ περισσοτέρους, ἔψαλεν ἤδη διὰ τῶν θαυμοσίων ἐκείνων ἐπιγραμμάτων καὶ ἐπιτυμβίων τοὺς θανόντας καὶ τὸν εὐκλεᾶ αὐτῶν πότμον καὶ τὸν ἀφθιτον αἶτον. Ἐδὲ

δρᾶμα, ἐν ᾧ ἠδύνατο νὰ ἐπιληφθῆ ἐν τῇ ἀρχαιότητι τῆς τραγικῆς παραστάσεως σκηνῶν ἱστορικῶν, ἀπέφυγεν ὡς τὸ πλεῖστον. Προέβαλλον ἐνώπιον τῶν δραματικῶν ποιητῶν αἱ μεγάλαι μορφαὶ τοῦ μύθου, τὰ τραγικὰ ἐπεισόδια τοῦ οἴκου τῶν Λαβδακιδῶν, αἱ φοβεραὶ σκηναὶ τῶν μεγάρων τῶν Μυκηνηνῶν, ὁ πόλεμος τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ αἱ περιπέτειαι τῶν ἡρώων τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, οἱ νόστοι τῶν ἡρώων ἐπιστρεφόντων εἰς τὰς πατρίδας, καὶ ἡ τραγωδία ἐνετρύφησεν εἰς τοὺς πλουσίους ἐκεῖνους θησαυρούς. Ἄλλ' ὅτε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἐνδόξως ἐξεληθούσα τῶν Μηδικῶν πολέμων, ἀνεμνήσθη τῶν ἡμερῶν ἐκεῖνων, καθ' ἃς οἱ μὲν ἄνδρες εἶχον ἐγκαταλίπει τὴν πόλιν, ἐξορμήσαντες ἐκτὸς αὐτῆς διὰ νὰ ποκρούσωσι τὴν περσικὴν ἐπιδρομὴν καὶ ἔπειτα ταχθέντες εἰς τὸν στόλον τὸν ἀντιμαχόμενον πρὸς τοὺς Πέρσας, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἔφυγον εἰς τὴν Τροιζήνα καὶ Σαλαμίνα, ὅτε ἡ πόλις ἐμεγαλαύχει δικαίως ἀναμνησκομένη τῶν πρώτων νικῶν τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμίνας, τότε ποιήσεις καὶ ζωγραφία ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ δοξάσωσι τοὺς μαχητὰς καὶ τὸν νικηφόρον στόλον τῶν Ἀθηναίων. Ἐν τῇ Ποικίλῃ Σιτοᾷ τῶν Ἀθηνῶν ἐξεικονίσθη, ἴσως διὰ τοῦ χρωστῆρος τοῦ Πολυγνώτου, ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνος, ὁ Μιλτιάδης προπορευόμενος τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ὁ ἀρρενωπὸς Καλλιμάχος ἀγωνιζόμενος καὶ πίπτων παρὰ τὴν παραλίαν, ὁ Κυναίγειρος προσπαθῶν ἥρωικῶς νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀπόπλουν τῶν πλοίων τῶν ἠττημένων Ἀσιανῶν.

Καὶ μετὰ διακόσια δὲ καὶ πεντήκοντα περίπου ἔτη ὁ βασιλεὺς τοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Περγάμου Ἄτταλος ἐν μέσῃ τῶν νικῶν κατὰ τῶν ἐπιτρεχόντων τὸ βασίλειον αὐτοῦ Γαλατῶν κοσμῶν τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν διὰ γλυπτῶν ἀναθημάτων, δὲν ἠθέλησε νὰ περιορισθῆ εἰς τὰς προσφάτους νίκας, ἀλλὰ, συνδέων τὴν δόξαν τοῦ Περγάμου πρὸς τὴν τῶν Ἀθηνῶν, προσέβηκε καὶ γλυπτικὴν ἀναπαράστασιν τῆς ἐν Μαραθῶνι κατὰ τῶν

Περσῶν νίκης τῶν Ἀθηναίων. Ἄλλ' ἀφ' ἐτέρου ὁ Μαραθῶν δὲν ἀποτελεῖ θέμα ποιητικόν· δὲν ἐπελήφθησαν αὐτοῦ οἱ ποιηταί, προτιμήσαντες τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμίνας. Εἶχομεν μέχρι τοῦδε μίαν ποιητικὴν παράστασιν τῆς μεγάλης ἐκείνης μάχης ὑπὸ τοῦ Αἰσχύλου εἰς τοὺς «Πέρσας». Ὁ Αἰσχύλος ἐκθειάζει τὴν μάχην τῆς Σαλαμίνας καὶ τὴν σύγκρουσιν τῶν τριήρων καὶ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ποιητικὴ περιγραφή τοῦ Αἰσχύλου κατέρωθωσε νὰ μεταφέρῃ τὸ πεδῖον τῆς μάχης, τὴν ἀντανάκλασιν καὶ τὴν ἀπήχησιν τῶν γενομένων εἰς σφαῖραν τοιαύτην, ὥστε ὡς ἀπὸ ἄλλου κόσμου, ἀπὸ κόσμου ἰδεώδους, νὰ πηχῶσι τὰ κατορθώματα τῶν Ἀθηναίων. Οὕτως ἔδοικεν εἰς αὐτὰ ποιητικὴν βᾶσιν, καὶ ἠδυνήθη νὰ τα παραστήσῃ ποιητικῶς. Δὲν ἔρχεται αὐτὸς, δὲν ἔρχεται τις Ἕλληνα νὰ εἰκονίσῃ τὰ γεγόμενα· αὐτὸ τὸ θέμα ἀπομακρύνεται τρόπον τινὰ ἀπὸ τῆς ἀμέσου γειτονίας τῶν Ἀθηναίων, ὅπου συνεκροτήθη ἡ ναυμαχία. Μακρὰν, εἰς τὰνάκτορα τῆς Περσεπόλεως ἢ τῶν Σούσων, πρὸ τῆς χήρας τοῦ Δαρείου, τῆς μητρὸς τοῦ Ξέρξου, ἔρχεται ὁ Πέρσης ἄγγελος, καὶ διηγεῖται τὴν νίκην τῶν ἐχθρῶν τῶν Περσῶν. Δὲν γινώσκει ὀνόματα, δὲν ἀναφέρει τοπωνυμίας, εἶνε εἰς αὐτὸν τὰ πάντα ἄγνωστα. Ἐκεῖνος ἐπολέμησε καὶ ἠττήθη μαζί με τοὺς ἄλλους, καὶ δὲν ἐπρόφθασε νὰ μάθῃ πῶς ὀνομάζεται ἡ νῆσος, πῶς ἐλέγετο ὁ τόπος τῆς ἀριστείας τοῦ Ἀριστείδου, ἡ μικρὰ Ψυττάλεια, τίνες αἱ νησίδες αἱ περὶ τὴν Σαλαμίνα. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν ἐνώπιον ἐδιδάχθη τὸ δράμα, ἐγίνωσκον καλῶς ἐκ τοῦ πλησίον τοὺς τόπους οὓς δὲν εἴξευρε νὰ ὀνομάσῃ ὁ Πέρσης ἄγγελος, τοὺς τόπους ὅπου νικήσαντες εἶχον σώσει τὰς Ἀθήνας, τὰς ἀνδραγαθίας, δι' ὧν προσφάτως ἔτι εἶχον δοξάσει ἑαυτοὺς, τὰς Ἀθήνας, τὴν Ἑλλάδα ὅλην. Κατὰ ταῦτα ἡ περιγραφή του ἔχει μὲν τι τὸ ἀληθῶς ποιητικόν, τὸ πραγματικῶς ἰδεώδες, ἀλλ' εἶνε τοιαύτη, ὥστε μὲ ὅλον τὸ ὕψος τῆς ποιήσεως, μὲ ὅλην τὴν ἀπήχησιν τὴν ὡς ἀπὸ ἄλλου κόσμου, ὡς εἶπον, δὲν ἀφίσταται ὁ ἐξυμνητῆς τῆς Σαλαμίνας Αἰσχύλος τῆς

πραγματικῆς ἱστορίας, καὶ ἡ περιγραφή αὐτοῦ δὲν μας ὑφώνει μόνον ὡς εἰκῶν ποιητικῆ, ἀλλὰ καὶ μας χρησιμεύει ὡς αὐτόχρημα ἱστορικὴ πηγή περὶ τῆς μάχης.

Οἱ Πέρσαι τοῦ Αἰσχύλου δὲν εἶνε τὸ μόνον δράμα, ἐν ᾧ ἐξυμναῖται ἡ νίκη τῆς Σαλαμῖνος. Ὁ συντηρητικὸς Αἰσχύλος, ὁ φίλος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ γεραίρων τὰ προνόμια τοῦ σεβαστοῦ ἐκείνου σώματος, ὁ ἔχων τὴν τιμὴν νὰ κατατάσσηται μεταξὺ ἐκείνων, ὅσοι εἶχον ἀπεργασθῆ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων προνομίων, ἦτο φίλος τοῦ Ἀριστείδου, καὶ διὰ τοῦτο τὸ μεγαλειότερον ἐπεισόδιον, τὸ ὅποιον λεπτομερῶς περιγράφει ἐν τοῖς Πέρσαις, εἶνε ἡ κατὰ τὴν μάχην τῆς Σαλαμῖνος ἐπιφανῆς δράσις τοῦ Ἀριστείδου ἐπὶ τῆς νήσου Ψύτταλειας. Ὁ Ἀριστείδης εἶχεν ἐξορισθῆ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Τὸ πρόγραμμά του, ἐμμένοντος εἰς τὴν παλαιὰν ἰδέαν, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ νικήσῃ καὶ πάλιν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἐπερχομένων τυχόν τῶν Περσῶν, διὰ τῶν αὐτῶν ἐκείνων ἀγροτῶν, οἵτινες εἶχον νικήσει ἐν Μαραθῶνι, τὸ πρόγραμμα ἐκεῖνο εἶχεν ἠττηθῆ ὑπὸ ἄλλων γνωμῶν, καὶ ἡ πόλις, ἐξοστρακίζουσα τὸν Ἀριστείδην, ἔδιδε τὴν ψῆφον αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ ναυτικοῦ προγράμματος τοῦ Θεμιστοκλέους. Διὸ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶνε ὁ πραγματικὸς νικητῆς τῆς Σαλαμῖνος. Ἄλλ' ὀλίγας ὥρας πρὸ τῆς ναυμαχίας ὁ ἐξόριστος Ἀριστείδης εἶχεν ἐπανέλθει ἐκ τῆς Αἰγίνης ὅπου διέτριβε, καὶ ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος τοῦ Θεμιστοκλέους εἶχε γείνει ἡ συνάντησις καὶ ἡ συνδιαλλαγή τῶν δύο ἀνδρῶν ἐν ὀνόματι τῆς πατρίδος, καὶ ὁ Ἀριστείδης οἶονεὶ ἀνεγνώρισεν ἤδη τὴν ὀρθότητα τοῦ προγράμματος τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου. Πῶς νὰ λησμονηθῆ λοιπὸν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ εἰσηγητῆς τοῦ προγράμματος ἐκείνου, δι' οὗ ἐθαυματούργησεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ Ἑλλάς ἐν Σαλαμῖνι; Καὶ ὡς ὁ Αἰσχύλος ὑπῆρξεν ὁ συνήγορος, ὁ θαυμαστής, ὁ ὕμνητῆς τοῦ Ἀριστείδου διὰ τῆς ποιητικῆς διηγήσεως τοῦ Πέρσου ἀγγέλου ἐν τοῖς Πέρσαις, οὕτως ὁ Φρόνιχος ὑπῆρξεν ὁ φίλος τοῦ Θεμιστοκλέους, ὁ ὕμνωδός

τοῦ ναυτικοῦ αὐτοῦ προγράμματος. Ὁ δ' ἡ τραγωδία τοῦ Αἰσχύλου ὀνομάζεται «Πέρσαι», οὕτω καὶ ὁ Φρόνιχος δὲν ἔθηκε τὸ ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλέους ὡς ἐπικεφαλῆα τοῦ δράματος αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπέγραψεν αὐτὸ «Φοινίσσας» ἐκ τοῦ χοροῦ. Μὴ λησμονώμεν, ὅτι οἱ Φοινίκες ἀπετέλουν τὴν κυριωτάτην δύναμιν τοῦ στόλου τῶν Περσῶν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν αἱ γυναῖκες αὐτῶν δὲν ἦσαν ξένοι τοῦ ὄλου ἐπεισοδίου. Ὁ Φρόνιχος δὲν ἦτο πρώτη φορά, καὶ ἦν ἐπελάβετο νὰ παραστήσῃ ποιητικῶς θέμα ἱστορικόν. Ἄλλ' ἂν διὰ τῶν Φοινισσῶν ἦρατο τὴν νίκην, εὐχαριστήσας τοὺς Ἀθηναίους, δὲν εἶχεν εὐχαριστήσῃ αὐτοὺς ὀλίγα ἔτη πρότερον μὲ ἄλλο ἱστορικόν δράμα, μὲ τὴν «Μιλῆτου ἄλωσιν», παραστήσας τὰ δεινὰ καὶ τὴν φοβερὰν τύχην τοῦ καυχῆματός ἐκείνου τῶν ἰωνικῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Μιλῆτου, κατὰ τὴν ἐναντίον τῶν Περσῶν ἐπανάστασιν τῶν Ἰώνων. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ἐπαρκῶς βοηθήσει τοὺς Ἴωνας, ἐζημίωσαν τὸν Φρόνιχον, ὡς ἀναμνήσαντα αὐτοὺς οἰκεία κακὰ, διὰ βρέος χρηματικοῦ προστίμου.

Ἦρέπει νὰ κατέλθωμεν πολλοὺς αἰῶνας ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ νὰ εὐρωμεν ἄλλον τραγικὸν ἐπιλαμβανόμενον ἱστορικοῦ θέματος. Εἶνε ὁ Μοσχίων, ὅστις θαρρεῖ πλεόν καὶ νὰ ἐπιγράψῃ Θεμιστοκλέα δράμα ἔχον ὑπόθεσιν τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμίνας. Καὶ τις δὲ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων τραγικός, ὁ Φιλίσκος, πάλιν ἔγραψε δράμα ἐπιγραφόμενον «Θεμιστοκλῆς». Βλέπετε λοιπὸν, ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶνε ὁ κύριος ἦρωας ἐν θέμασιν ἱστορικῶν τραγωδιῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἄλλως πολὺ ὀλίγα εἶνε τὰ ἱστορικὰ δράματα τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ κατ' αὐτὰς ἔτι τὰς ἡμέρας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔτ' ἐν μέσῳ τοῦ ὀρυμαγθοῦ τῶν μαχῶν ὁ θαυμαστής τοῦ Ὀμήρου, ὁ τρόφιμος τῆς ἑλληνικῆς παιδείσεως δὲν ἐθεώρει ἀνάξιον τῶν στρατοπέδων αὐτοῦ νὰ διδάσκωνται καὶ δράματα ἐν ὥραις ἀναπαύσεως ἀπὸ τῶν μαχῶν, βλέπομεν παριστανόμενον ἐν δράματι τοῦ Πύθωνος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀγὴν, ἀλλὰ τὸ δράμα τοῦτο ἦτο

σατυρικὸν καὶ οὐχὶ ἱστορικὸν, ὡς θὰ ἡδυνάμεθα νάναμείνωμεν χάριν ἐξάψεως τοῦ φρονήματος τῶν στρατιωτῶν.

Με τὸν μικρὸν αὐτὸν κατάλογον τελειώνει ὁ ἔλεγχος ὄλων τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν δραμάτων. Τὰ λοιπὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ μύθου.

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα μετὰ τὴν ἐπικὴν καὶ μετὰ τὴν λυρικήν ποίησιν. Ἐκτὸς τῶν ἐπιγραμματικῶν τοῦ Σιμωνίδου ἦτο φυσικὸν, ὅτι οἱ Μηδικοὶ πόλεμοι ὤφειλον καὶ ἐμελλον νὰ ἐλκύσωσι τὴν προσοχὴν καὶ ἄλλων ποιητῶν. Μεταξὺ τούτων ἔχομεν τὸν Σάμιον Χοιρίλον, οὗ ἡ Περσὴς ἀπωλέσθη δυστυχῶς. Εὐτυχέστεροι εἴμεθα μετὰ τὸ ποίημα τοῦ Μιλησίου Τιμοθέου. Ὁ Τιμόθεος τὴν νίκην τῆς Σαλαμῖνος, τὴν ὁποῖαν ὑπὲρ πάσαν ἄλλην ἐθαύμαζον οἱ ἀρχαῖοι, ἐξέλεξε καὶ πάλιν ὡς ὑπόθεσιν τῶν «Περσῶν» αὐτοῦ. Ἦσαν δὲ οἱ Πέρσαι τοῦ Τιμοθέου Νόμος, ὡς ἐκαλεῖτο εἶδος μέλους ἅμα καὶ ποιήσεως, μελοποιημένον ποίημα. Τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων θαυμαζόμενον τοῦτο λυρικὸν ποίημα εἶχε σχεδὸν τελείως ἀπολεσθῆ, ὅτε ἡ τόσα καὶ τόσα τροφοδοτήσασα ἡμᾶς γῆ τῆς Αἰγύπτου, ἣτις μετὰ τὸ ξηρὸν τῆς κλίμα καὶ τὴν ἄμμον τῆς τὴν σωτήριον διεφύλαξε πλείστους ὄσους παπύρους περιέχοντας ἄγνωστα καὶ θαυμαστὰ ἀρχαῖα λογοτεχνήματα, ἐπανέδωκεν εἰς ἡμᾶς τὸν Νόμον τοῦ Τιμοθέου, ἐν ᾧ βλέπομεν μετὰ γραφικὴν γλῶσσαν καὶ ἰσχυρῶς παλλομένας τὰς χορδὰς τῆς λύρας ζωνηρῶς περιγραφομένην αὐτὴν ἐκείνην τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος.

Θὰ ἦτο μακρὸς ὁ λόγος, ἂν ἤθελον νὰ παραστήσω εἰς ὑμᾶς τίνες τῶν μεγάλων μεσαιωνικῶν ποιητῶν καὶ νεωτέρων ἐπελήφθησαν θεμάτων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Ἄρκει νὰ ὑπομνήσω ὑμᾶς δύο γνωστότατα ποιήματα τοῦ Σχιλλέρου, τὸν Δακτύλιον τοῦ Πολυκράτους καὶ τὰς Γεράνους τοῦ Ἰθύκου. Τὸ πρῶτον ἀναφέρεται εἰς τὸν βίον τοῦ κραταιοῦ τυράννου τῆς Σάμου. Εἶνε ἡ διήγησις ἐκείνη, ἣν μᾶς παραδίδει ὁ Ἡρόδοτος, περὶ τῆς ὑπερμέτρου εὐτυχίας τοῦ Πολυκράτους,

περὶ ἧς ἀνησύχει ὁ φίλος αὐτοῦ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Ἄμασις, ὅστις καὶ συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ μαλάξῃ τὸ θεῖον, ὅπερ εἶνε φθονερὸν, διὰ τῆς ἐκουσίας ἀποβολῆς τοῦ προσφιλεστάτου τῶν κειμηλίων. Ὁ Πολυκράτης πειθόμενος ἀνάγεται ἐπὶ πολεμικοῦ πλοίου εἰς τὸ πέλαγος, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ῥίπτει εἰς τὴν θάλασσαν τὴν πολυτίμον αὐτοῦ χρυσοῦτον ἐκ σμαράγδου σφραγίδα, ἔργον τέχνης θαυμαστόν. Ἄλλ' ὦ τοῦ θαύματος. Μετὰ πέντε ἢ ἕξ ἡμέρας οἱ θεράποντες αὐτοῦ, παρασκευάζοντες χάριν τῆς τραπέζης τοῦ τυράννου μέγαν ἰχθύν, ὃν εὐτυχῆς ἀλιεὺς εἶχε θωρήσει εἰς τὸν Πολυκράτην, εὗρον ἐντὸς αὐτοῦ τὸν εἰς τὴν θάλασσαν ῥιφθέντα δακτύλιον τοῦ τυράννου. Ἐὖ ἀγγελμα ἐπίκρανεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸν Ἄμασιν, ὥστε στελας κήρυκα διέλυσε τὴν μετὰ τοῦ Πολυκράτους φιλίαν, προσιωνιζόμενος κακὸν τέλος αὐτοῦ, ὅπερ καὶ δὲν ἤργησε πράγματι νὰ ἐπέλθῃ, καὶ μὴ θέλων νὰ θρηνήσῃ ὡς περὶ φίλου.

Αἱ δὲ Γέρανοι τοῦ Ἰθύκου ὑπόθεσιν ἔχουσι τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἀρχαίου τούτου λυρικοῦ ποιητοῦ, γεννήματος τῆς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐλληνικῆς πόλεως Ῥηγίου. Τὸν Ἰθυκὸν, εὕρισκόμενον ἐν ἀποδημίᾳ, ἐφόνευσαν λησταί, καταρασθεὶς δ' αὐτοὺς ὁ ποιητῆς εἶπεν, ὅτι ἔμελλον νὰ ἐκδικήσωσιν αὐτὸν αἱ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ φόνου ὑπεριπτάμεναι γέρανοι. Πράγματι δὲ μετὰ πολὺν χρόνον οἱ φονεῖς, παριστάμενοι ἀνύποπτοι ἐν τῇ θεάτρῳ τῆς Κορίνθου, εἶδον παραφανείσας γεράνους, καὶ ἐψιθύρισαν μεταξὺ ἀλλήλων ἐν μέσῳ γελῶντες, ὅτι ἐνεφανίσθησαν οἱ ἐκδικηταὶ τοῦ Ἰθύκου. Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα οἱ καθήμενοι πλησίον κατήγγειλαν εἰς τὰς ἀρχὰς τοὺς ταῦτα λέγοντας, οἵτινες, ἀποδειχθείσης τῆς ἐνοχῆς αὐτῶν, ὑπέστησαν τὴν δικαίαν ποινὴν τῆς κακουργίας.

Ἄλλ' ἡ Κορίνθος μᾶς ἐνθυμίζει καὶ ἄλλην ποιητικῶς τε καὶ ζωγραφικῶς παρασταθεῖσαν μορφήν. Εἶνε ὁ Λέσβιος ποιητῆς Ἀρίων, ὁ ἐφευρέτης τοῦ διθυράμβου, ὅστις τὸ πλεῖστον τοῦ βίου διήγαγε παρὰ τῇ τυράννῳ τῆς Κορίνθου Περιάνδρῳ. Κατά-

μεστος θησαυρῶν ἐπανεπλεεν ὁ ποιητῆς πρὸς τὸν προστάτην ἐκ τῆς Ἰταλίας, ὅτε οἱ ναῦται τοῦ πλοίου, θέλοντες ν' ἀρπάσωσι τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, παρεσκευάσθησαν νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν, ῥίπτοντες εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ μοιραίου τούτου θανάτου ὁ ποιητῆς περιεβλήθη τὸ ὕστατον στολὴν πανηγυρικὴν, ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας τὴν κιθάραν, καὶ οὕτω κεκοσμημένος ἐρρίφθη εἰς τὰ ὕδατα. Ἀλλὰ δὲν κατεδύθη. Τὰ γλυκέα του μέλη τὰ μὴ σαγηνεύσαντα τοὺς ἀστόργους ναύτας ἔθελξαν φιλόμοισον δελφίνα, ὅστις, ἀναλαβὼν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸν φάλτην, ἤγαγεν εἰς τὸ Ταίναρον, ὅπουθεν ὁ Ἄριων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κόρινθον. Τὴν ὠραίαν παράδοσιν, τὴν συμβολίζουσαν τὴν δύναμιν τῆς τέχνης, ἣν πρῶτος διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Ἡρόδοτος καὶ ἣν διεκόσμησαν ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ποιηταὶ καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων οἱ Γερμανοὶ Schlegel καὶ Tieck, ἀναπαριστάνει καὶ ἡ αὐλαία τοῦ Βασιλικοῦ θεάτρου τοῦ Βερολίνου.

Ἀλλὰ καὶ ὁ προστάτης τοῦ Ἀρίωνος, ὁ Περλιάνδρος, ἐγεινεν ἀντικαίμενον τῆς ποιήσεως. Εἶνε ἀληθῶς περίεργος ἀνὴρ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὁ τύραννος ἐκεῖνος τῆς Κορίνθου, καὶ ἔχει τι τὸ μυστηριώδες καὶ δυσεξηγήτητον. Εἶνε χαρακτῆρ μεστὸς ἀντιθέσεων παραδοξοτάτων, καὶ ὁ βίος αὐτοῦ ὁ περιπετειώδης ἔχει ἐν μέσῳ τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀρμονίας τοῦ κλασικοῦ κόσμου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος στιγμὰς ἀπλέτου φωτὸς καὶ γελαστῆς αἰθρίας, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τὰ σκοτεινὰ, κάτι τὸ φοβερῶς τραγικόν. Ὁ Περλιάνδρος εἶνε εἰς τῶν ἐπιτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ὁ φονεὺς τῆς συζύγου, τῆς Λυσίδης, τῆς ὠραίας καὶ ἀπλοϊκῆς ἐκείνης θυγατρὸς τοῦ τυράννου τῆς Ἐπιδαύρου, τὴν ὁποίαν, ἐνδεδυμένην τὴν ἀφελῆ αὐτῆς στολὴν, τυχαίως διελθὼν καὶ ἰδὼν οἰνοχοοῦσαν εἰς τοὺς ἐργάτας ἠγάπησε καὶ ἐνουμφεύθη. Ἐκείνη εἶνε ἡ μετονομασθεῖσα Μέλισσα, ἧς χάριν ὁ Περλιάνδρος ἀπεγύμνωσε τὰς γυναῖκας τῶν Κορινθίων τῶν θησαυρῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἦν ἐν τοσοῦτῳ ἐφόνευσεν. Εἶνε ὁ προστάτης τῆς ποιήσεως καὶ θαυμαστῆς τοῦ Ἀρίωνος καὶ φίλος τῆς μουσικῆς

καὶ ἰδρυτῆς τῆς φαιδρᾶς τῶν Ἰσθμίων πανηγύρεως, ὅστις ἐν τούτοις ἐγκλείεται φιλυπόπτως ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου μετὰ τοῦ στίφους τῶν στυγνῶν αὐτοῦ δορυφόρων. Εἶνε ὁ ἀπτοήτως κηρύττων τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς ἀποστατησάσης θυγατρὸς τῶν Κορινθίων, τῆς Κερκύρας, ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ πενθεροῦ Προκλέους, ἔν καὶ ζῶγρει ὡς πολέμιον, καὶ ὁμως τρέμων τὸ ἐμφανίζομενον εἰς αὐτὸν φάσμα τῆς θανατωθείσης συζύγου. Εἶνε ὁ εὐφημοῦμενος ἰδρυτῆς εὐτυχῶν κτισμάτων τῆς Κορίνθου, ὁ αὐξήσας τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῆς γενετείρας καὶ ἐπεκτείνας τὰ ὄρια αὐτῆς μέχρις αὐτῶν τῶν ὀρίων τῆς Δαλματίας καὶ συγχρόνως ὁ ἐξεγείρας ἀκοίμητον τὸ μῖσος τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ πατρίδος. Εἶνε τέλος ἐκεῖνος, ὅστις, ἐν ᾧ ἤλθεν εἰς διάστασιν πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Λυκόφρονα καὶ ἐμποδίζει τοὺς Κορινθίους νὰ προσφωνῶσι καὶ αὐτὸν, ἐν τούτοις αὐτὸς ἐκεῖνος πίπτει καὶ γονατίζει πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ ἀποκεκηρυγμένου καὶ ἀλλόφρονος υἱοῦ. Τοιαῦται ἀντιφάσεις ὑπῆρξαν τόσον πολλαί, ὥστε ὑπῆρξαν ἱστορικοί, οἵτινες ἐθεώρησαν, ὅτι δὲν συμβιβάζονται πάντα ταῦτα ἐν τῇ προσώπῃ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς καὶ ὅτι ἔχομεν δύο Περιάνδρους. Τοιοῦτον διπλασιασμὸν, εὐκολόνοντα δυσχερεῖς λύσεις, ἐννοεῖται, ὅτι συχνὰ ἐπεχείρησαν οἱ ἱστορικοί, ἀλλὰ πρέπει πάντοτε νὰ ποφεύγωμεν αὐτοὺς, καὶ εἶνε προτιμότερον νὰ ἐρμηνεύωμεν τὰς ἀντιθέσεις ψυχολογικῶς. Ψυχολογικὰ λοιπὸν εἶνε καὶ τὰ αἷτια τῆς ἐν διαφόροις περιόδοις μεταβολῆς τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ χαρκτηῖρος τοῦ Περιάνδρου, σαλευθέντος ἐκάστοτε ὑπὸ ἰσχυρῶν παθῶν καὶ δεινῶν οἰκογενειακῶν περιπετειῶν.

Τὸν Περιάνδρον τοῦτον, τὸν ἐπιφανέστατον τῶν Κυψελιδῶν, ἔλαβεν ὡς θέμα τῆς ἀπ' αὐτῶν ἐπονομασθείσης τραγηδίας ὁ ποιητῆς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐκεῖνος, ὅστις ὑπῆρξεν ἄμα καὶ ἱστορικὸς, ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης. Ἀλλὰ πρὶν ἢ εἶθαι εἰς τοὺς νεωτέρους ἡμῶν λογοτέχνας, ἄς μνημονεύσω πρῶτον τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς

ἐν τοῖς δημοτικοῖς ᾄσμασι πολλάκις ἔλαβε θέμα ἱστορικόν. Ἄλλ' ἦτο φυσικόν, ὅτι τὰ ἱστορικά ταῦτα θέματα ἰδίως ἀνεφέροντο εἰς ἄθλους στρατιωτικοῦς, εἰς ἀριστείας πολεμικάς. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ μόνον ἔπος, τὸ ὁποῖον ἐγέννησεν ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς, ὁ Βασιλεὺς Διγενῆς Ἀκρίτας, ἐγεννήθη ἐκ δημοτικῶν ᾄσμάτων, διαδοθέντων πανταχοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἀπομνημονευόντων τὴν μεγάλην πάλην μεταξὺ δύο ἀντιμαχομένων παραγόντων, τοῦ ἑλληνικοῦ βυζαντιακοῦ κόσμου καὶ τοῦ κόσμου τοῦ ἀραβικοῦ ἐκεῖ μακρὰν εἰς τὰ βόθρη τῆς Ἀσίας, παρὰ τὸν Εὐφράτην. Οὕτως εἶνε περίεργον, ὅτι μόνον τῶν Ἀραβομάχων αἱ τύχαι καὶ ἀνδραγαθίαι ἔγειναν θέμα ποιητικὸν ἐπὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν βασιλείας. Εἶνε περίεργον, ὅτι ἔχομεν ἀπηχῆσεις τῶν πρὸς τοὺς Ἀραβας ἀγώνων, ἐν ᾧ οἱ πρὸς τοὺς Βουλγάρους δὲν ἀφήκαν ἴχνη ἀπομνημονεύσεως ποιητικῆς ὑπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Μὲ τὴν πτώσιν τῆς Ἀδριανουπόλεως τῷ 1361, τὴν πρώτην ἐκείνην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἐγκατάστασιν τοῦ μέλλοντος ἐπὶ αἰῶνας νὰ κυριαρχήσῃ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν Ὀθωμανοῦ, ἀρχεται ἡ ἱστορικὴ παραγωγὴ τῆς λύρας τῆς δημώδους.

. Ἡ ἀγία Σοφία, τὸ μέγα μοναστήρι,
μὲ τετρακόσια σήμαντρα κ' ἐξηνταδυὸ κάμπάνες

εἶνε κατόπιν ἡ μόρσιμος εἰκὼν τοῦ θλιβεροῦ ποιήματος τοῦ σπεύραντος εἰς πᾶσαν γωνίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τὸ πένθος ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πτώσις τῆς Θεσσαλονίκης ὀλίγα ἔτη πρότερον, ἡ ἥρωικὴ θυσία τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ἡ πτώσις τῆς Τραπεζοῦντος ἔπειτα εἶνε τὰ θέματα τῶν ὁποίων ἀπτεται θρηνοῦσα ἡ δημώδης μουσα. Καὶ ἔπειτα, ἐν ὥραις ἀρχομένης ἀναγεννήσεως, ἐπάνω εἰς τὰ βουνά, οἱ ἀγῶνες τῶν τουρκομάχων, οἱ ἄθλοι καὶ αἱ ἐθελοθυσίαι τῶν ἀρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν κινουσι τὴν λύραν τοῦ λαοῦ. Εἶνε ἀξίον σημειώσεως, ὅτι ὑπὸ ἔποψιν τεχνικὴν, ὑπὸ ἔποψιν μετρικὴν

ἔχουσί τι τὸ ἀρχαιότροπον τὰ δημοτικὰ ἐκεῖνα τραγούδια. Ἐν ᾧ ἀπὸ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ἔχει εἰσαχθῆ κατὰ μίμησιν τῶν Ἰταλῶν ἢ ὁμοιοκαταληξία, ἢ δημώδης ποίησις πολὺ ἀργά, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς μόνον χρόνοις, παρουσιάζει πλὴν τῶν διστιχῶν καὶ τινῶν προσοδίων, νανουρισμάτων ἢ ὀρχηστικῶν ᾠσμάτων ὁμοιοτέλευτα ποιήματα οὕτως, ὥστε καὶ ὡς κριτήριον τῆς γνησιότητος δημοτικῶν ᾠσμάτων δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τὰ ὁμοιοκατάληκτον ἢ μή. Εἶνε τόσον ὠραία τὰ εἰδύλλια ἐκεῖνα, ἐν οἷς παριστάνεται ὁ βίος τῶν ἀρματωλῶν καὶ τῶν κλεφτῶν, ὁ ἀνταγωνισμὸς τοῦ Ἑλλήνος πρὸς τὸν Τούρκον, ἢ ἀποργῆ τῶν ἀγωνιζομένων πρὸς τὰ πάτρια βουνά, ἐν οἷς διεξάγεται ἢ πρόδρομος τῆς παλιγγενεσίας μεγάλη πάλη. Εἶνε ἀληθῶς συγκινητικώταται τινὲς τῶν εἰκόνων τῶν γεννημάτων τούτων τῆς δημώδους μούσης. Τί ὠραιότερον τοῦ ᾠσματος ἐκείνου, ἐν ᾧ παρίσταται νεαρὰ κόρη δώδεκα ὄλα ἔτη ἐν ταῖς πολυωδύνοισ ἡμέραις τῆς τουρκοκρατίας μακρὰν τοῦ ἐρημωθέντος ὑπὸ τῆς τυραννίδος πατρικοῦ οἴκου μετημφισμένη εἰς κλεφτόπουλον καὶ συζῶσα μετὰ τῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων συναγωνιζομένων κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος; Ἄλλ' ἔρχεται ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ κλέφται κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτῶν

ἴβγηκαν νὰ παίξουν τὰ σπαθιά, νὰ ρίξουν τὸ λιθάρι.

Ἐκ τῶν βιαίων κινήσεων τῆς συμμετεχοῦσης τῶν ἀγωνισμάτων κόρης ἀπολύεται τὸ ἔνδυμ' αὐτῆς καὶ προδίδεται τὸ φθλον ὑπὸ νεαροῦ κλέφτου. Ἡ κλεφτοπούλα πλήσσει τὸν καταδότην μὲ τὸ ξίφος. Ὁ μελλοθάνατος τραυματίας ἀναμνησκαται ἐν μέσῳ στεναγμῶν τοῦ πατρίου οἴκου, τῶν γονέων, ἀπούσης ὠραίας ἀδελφῆς, ἀφ' ἧς ἔχει χωρίσει αὐτὸν ἔτη μακρὰ ἢ δυσβάστακτος τυραννία τοῦ κατακτητοῦ, ἢ σκληρὰ, ἢ ἀδυσώπητος, ἢ πικρὰ μοῖρα τοῦ γένους. Ἡ τρώσσα ἀναγνωρίζει τὸν ἀδελφὸν, ἀλλ' ἀδυνατεῖ νὰ παράσχη εἰς αὐτὸν καὶ τὸ ποθητὸν ἴαμα.

Μάτην κομίζει ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων εἰς ἱατρὸν τὸν τετρωμένον ἀδελφόν.

Ἵστοῦ Χάρου τὲς λαθωματιῆς βοτάνι δὲν χωράει.

Ἡ κάθαρσις ἐπέρχεται διὰ τῆς αὐτοκτονίας τῆς ταλαιπώρου, ἥτις ἐπληξε μοιραίως αὐτὸν τὸν ἀδελφὸν διὰ τοῦ τραύματος ἐκείνου τοῦ θανασίμου. Ἴδου δρᾶμα ἔτοιμον, τὸ ὅποιον εἶνε σχεδὸν παράδοξον πῶς δὲν ἐδραματούργησεν ἀκόμη παρ' ἡμῖν νεώτερός τις ποιητής.

Ἐν τούτοις δὲ τὰς παραμονὰς τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τῆς παλιγγενεσίας Ἕλληνες δραματικοί, δοκιμάζοντες τὰς πτέρυγας τῶν, ὅπως ἀνέλθωσιν εἰς τὸν Ἑλικῶνα, λαμβάνουσι σπανίως ποτὲ θέματα ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας ἢ τοῦ ἀρχαίου μύθου, καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν Φαναριωτῶν παριστρίων ἡγεμόνων διδάσκονται μεταφράσεις ξένων δραμάτων ἐλληνικῶν ὑποθέσεων. Ὁ Βολταίρος, ὁ Ρακίνας, ὁ Κορνήλιος, ὁ Ἀλφιέρης, ὁ ἀββᾶς Μεταστάσιος εὐρίσκονται εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς ἡμέρας. Ὁ Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλὸς γράφει τὴν Πολυξένην καὶ τὴν Ἀσπασίαν. Ὁ Ρήγας, θέλων νὰ ἐξάψῃ τὸ φρόνημα τῶν μελλόντων ἀγωνιστῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας, θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ μεταφράσῃ τὰ «Ὀλύμπια» τοῦ ἀρχαιομαθοῦς Ἰταλοῦ ἀββᾶ. Εὐρισκόμεθα ἀκόμη ἐν μέσῃ τῇ ἀρχαιολατρείᾳ. Ὁ δουλεύων ἐλληνισμὸς προσπαθεῖ νὰ νάψῃ τὴν δᾶδα εἰς τῶν ἀρχαίων παραδόσεων τὴν ἄσβεστον λυχνίαν.

Ἡ κλαγγὴ τῶν ὄπλων, αἱ νῆκαι τῶν ἐλευθερωτῶν ἔδωκαν νέα θέματα. Ὁ Σολωμὸς, νέος Σιμωνίδης, ἠρκέσθη εἰς τοὺς ἕξ ἐκείνους θαυμασίους στίχους διὰ νὰ φάλῃ τὴν δόξαν τῶν Φαίρων. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως στρέφει τὴν προσοχὴν ὁ ὕμνωδὸς τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου, ὁ θρηνητὸς τοῦ Βύρωνος πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους, καὶ εἶνε κρῖμα, ὅτι δὲν ἔχομεν συντετελεσμένους τοὺς Ἐλευθέρους πολιορκουμένους, ἐν οἷς δοξάζεται ὁ ἥρωισμὸς τοῦ Μεσολογγίου.

Παραλλήλως πρὸς τὸν Σολωμὸν βαίνει ὁ ὑψιπέτης καὶ ἀρχαιοπρεπῆς αὐτοῦ συμπολίτης, ὁ Ἀνδρέας Κάλβος. Διὰ τὴν κατατροφήν τῶν Ψαρῶν, διὰ τὰ παθήματα τῶν νήσων καὶ ἰδίως τῆς Σάμου, διὰ τὸν ἥρωισμὸν τοῦ Σουλίου καὶ τῶν γενναίων αὐτοῦ τέκνων εὐρίσκει στροφάς, ὧν ἐκάστη εἶνε καὶ μία εἰκὼν, πλαισιουμένη ὑπὸ στεφάνου δόξης.

Ἔρχεται μετ' αὐτοῦς ὁ Ἰωάννης Ζαμπέλιος. Ὁ ἀναγινώσκων τὰς τραγωδίας αὐτοῦ κατανοεῖ ὁποίας ταλαντεύσεις ὑπέστη, ἔχων ἀνάγκην νὰ δημιουργήσῃ τὰ πάντα ἐκ τοῦ μηδενός. Δὲν εἶχεν ἀκόμη σκηρῆν ὁ νέος ἑλληνισμὸς, καὶ ἔπρεπε τότε πρῶτον, μετὰ τὰ δοκίμια τοῦ Ρίζου Νερουλοῦ, νὰ γείνη σπουδαία σκέψις περὶ συνδυασμοῦ τῆς ἱστορίας πρὸς τὴν δραματικὴν τέχνην. Ἦτο ἀνάγκη νὰ εὐρεθῆ ἡ κατάλληλος γλῶσσα, νὰ ὀρισθῆ ὁ πρόσφορος στίχος. Ὁ ποιητὴς γλωσσικῶς κυμαίνεται μεταξὺ ἰδίας τινὸς καθαρευούσης, μὴ ἀποστεργούσης καὶ λέξεις ἀρχαϊζούσας, καὶ δημοδῶν ἐκφράσεων, ὡς τὸ πλεῖστον εἰλημμένων ἐκ τῆς ἑπτανησιακῆς. Στίχον δ' ἐξέλεξε τὸν δίτομον ἰαμβικὸν δωδεκασύλλαβον τὸν καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς τραγικοῖς συνήθη, ὧν ἦτο μελετητὴς, εἰ μὴ καὶ μιμητὴς. Τὰ δὲ θέματα αὐτοῦ ἔλαβεν ὅτε μὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, ὅτε δ' ἐκ τῆς νέας, ἐνίοτε δ' ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς. Τὴν προσοχὴν του ἔλκυε: πᾶσα ἐποχὴ, πᾶν πρόσωπον συνδεόμενον πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Κόδρος, ὁ Τιμολέων, ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, ὁ Γεώργιος Καστριώτης. Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου σκιρτᾷ ἡ καρδιά του εἶνε ὁ ὑπὲρ τῆς παλιγγενεσίας ἀγωνιζόμενος ἑλληνισμὸς ἀπὸ τοῦ Ῥήγα μέχρι αὐτοῦ τοῦ Καποδιστρίου. Ὁ Μάρκος Βόσσαρης, ὁ Διάκος, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούσσου, ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης εἶνε οἱ κυριώτατοι ἥρωές του. Ἡ Ἀλαμάννα καὶ ἡ Ἀράχωβα, τὸ Καρπενήσιον καὶ ἡ Ἀταλάντη δὲν ἦσαν φωλαὶ ἐρώτων. Ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἐβρόντα παντοῦ τὸ καρυοφύλλι, καὶ ἠρωίδας ἐρωτικῶν ἐπεισοδίων δὲν δύναται νὰ παρουσιάσῃ ὁ Ζαμπέλιος. Τὰ γυναικεῖα

του πρόσωπα εἶνε ὠχρὰ, δὲν ἔχουσιν ἰδίαν ζωὴν. Ἄλλ' ὁ ποιη-
 τῆς, ὅστις ἔνεκα τῆς τοιαύτης σκιώδους καὶ ἐπεισοδικῆς μόνον
 φύσεως τῶν γυναικείων αὐτοῦ προσώπων καὶ τῆς ἐλλείψεως
 τοῦ ἔρωτος στερεῖται κυριωτάτου ἐλατηρίου τῆς δραματικῆς
 πλοκῆς καὶ συνήθως ἀποβάλλει τὴν εὐκαιρίαν τῆς συγκρούσεως
 παθῶν καὶ αἰσθημάτων, ἡσθάνθη ἅπαξ κυρίως τὴν ἀνάγκην
 τοιαύτης πλοκῆς, τοιαύτης συγκρούσεως ἔρωτος καὶ καθήκον-
 τος πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὴν πίστιν, καὶ ὁ ἄλλως μὴ πα-
 θαινόμενος, ὁ εὐγραμμος, ἀλλὰ μέχρις ἀπαθείας ἐνίοτε κλασι-
 κὸς Ζαμπέλιος ἀποβαίνει αὐτόχρημα δραματικὸς εἰς ἓν τῶν
 δραμάτων του. Εἶνε ἡ Χριστίνα Ἀναγνωστοπούλου, ὡς ἐπιγρά-
 φεται ἐν τῇ ὀνομαστικῇ τῷ δράμα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ πα-
 τρός τῆς ἡρωίνης. Εἶνε αὕτη θυγάτηρ τοῦ Παναγιώτου Ἀνα-
 γνωστοπούλου, εἰς τὴν Νεμνίτσαν πλησίον τῆς Καρυταίνης γεν-
 νηθεῖσα. Οἱ Τούρκοι τῆς Πελοποννήσου, τριςχιλιοὶ τὸν ἀριθμὸν
 καὶ ὑπερέκεινα, ἐζήτησαν τῷ 1828 παρὰ τῶν νικηφόρων Ἑλ-
 λήνων νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ ἄδεια νὰπέλθωσιν εἰς τὴν στερεάν
 Ἑλλάδα, ἀπάγοντες τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν, ὧν μεταξὺ καὶ
 ἡ Χριστίνα. Δύο ἀπόστολοι τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως στέλ-
 λονται εἰς τὴν Βρωμοσέλλαν τῆς Γορτυνίας, ἵνα καταγράψωσι
 κατὰ τὴν συνθήκην τοὺς αἰχμαλώτους. Ἐκεῖ συναντῶνται μετὰ
 τοῦ Ἀχμέτ βέη, ὅστις εἶνε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τουρκικοῦ ἐκείνου
 σώματος. Εἶχε συμφωνηθῆ, ὅπως ἕκαστος τῶν αἰχμαλώτων δη-
 λώσῃ, ἂν εἶνε Τούρκος ἢ Χριστιανός. Ὀλίγοι ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι,
 παρ' ὅλας τὰς παροχάς, παρ' ὅλας τὰς πιέσεις, οἵτινες εἶπον
 ὅτι εἶνε Τούρκοι. Οἱ λοιποὶ πάντες ἔλεγον, ὅτι ἦσαν Χριστιανοί.
 Ὑπελείπετο μία αἰχμάλωτος, ἡ ὠραία Χριστίνα, ἣτις εὐρίσκετο
 ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Ἀχμέτ. Ὁ Τούρκος ἀρχηγὸς τὴν λατρεύει.
 Συνδέει ἤδη αὐτοὺς καρπὸς ἔρωτος, παιδίον ἔξ ἕως ὀκτώ μη-
 νῶν. Οἱ δύο ἐπίτροποι πλησιάζουσι πρὸς τὴν σκηνὴν τοῦ Τούρ-
 κου, ἣτις ἐπέχει τόπον γυναικωνίτου. Μόνον εἰς αὐτοὺς δίδεται
 ἡ ἄδεια νὰ χωρήσωσι πρὸς τὴν σκηνήν. Μόλις βλέπει αὐτοὺς ἡ

Χριστίνα, καὶ μαθοῦσα ἤδη, ὅτι ἐγένετο ἡ ἀναγραφὴ τῶν δη-
 λούντων ἂν εἶνε Τούρκοι ἢ Χριστιανοί, ἀποβάλλει ἀμέσως τὴν
 καλύπτραν τὴν προσδίδουσαν εἰς αὐτὴν ὄψιν Μωαμεθανῆς, ὁρμᾷ
 πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀποστόλους καὶ ἀνακραυγάζει πρὸς αὐ-
 τοὺς Χριστιανῆ εἶμαι, καὶ μετ' ἀσεβῶν οὐ μὴ καθήσω. Αὐτὸ
 εἶνε τὸ θέμα τῶ ἱστορικῶν, τὸ βραχὺ ἐπεισόδιον τῆς ἱστορίας τοῦ
 μεγάλου ἀγῶνος, τὸ ὁποῖον διηγεῖται ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ τῆς ἀνα-
 γεννηθείσης Ἑλλάδος» ὁ πρωτοσύγγελος Ἀμβρόσιος Φραντζῆς.
 Ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἐπλασεν ὁ Ζαμπέλιος δρᾶμα ἀληθῶς
 παθητικῶν, ἐν ᾧ πράγματι τραγικὴ εἶνε ἡ σύγκρουσις καθήκον-
 τος καὶ αἰσθήματος. Εἶνε δρᾶμα, ὅπερ ἀκόμη καὶ σήμερον, τοῦ-
 λάχιστον ἐν παραστάσει ἀναδρομικῇ, θὰ ἠδύνατο νὰ κρατηθῆ
 ἐπὶ τῆς σκηνῆς.

Καὶ μετὰ τὸν Σολωμὸν, μετὰ τὸν Κάλβον, μετὰ τὸν Ζαμπέλιον
 δὲν εἶνε σπάνιοι οἱ ποιηταὶ οἱ πραγματευθέντες θέματα ἐκ τοῦ
 ὑπὲρ ἔθνευροῦ ἀγῶνος. Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις ἐν συνόλῳ δὲν
 εὔρε τὸν μέγαν αὐτῆς ὕμνωδὸν, δὲν ἐγέννησεν ἴδιον μέγα ἔπος.
 Ἡ «Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς» τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου δὲν
 εἶνε ἀνταξία τοῦ μεγάλου θέματος. Καὶ αὐτὸ τὸ μόνον ἐπεισό-
 διον, εἰς ὃ ὁ ποιητὴς ὑψοῦται ὑπὲρ ἑαυτὸν, τὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ
 Γαλάτη, ἐνέχει τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ὄλου, καὶ δὲν ἀρκεῖ νὰ
 ὑψώσῃ εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ὑψηλοῦ ἰδεώδους τὸ ἄλλως εὔτορ-
 νον ἐκεῖνο στιχοῦργημα. Ἄλλ' ἰδίως προσοχῆς εἶνε ἄξιος ὁ Γε-
 ῶργιος Ζαλοκώστας, ὅστις ἠδυνήθη νὰ ἐξάρῃ ποιητικῶς ἰδίως
 τὸν ἥρωισμὸν τῶν περὶ τὸν Ὀδυσσεᾶ εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς
 καὶ τῶν ἀθανάτων ὑπερασπιστῶν τοῦ Μεσολογγίου.

Πῶς δὲ νὰ μὴ σταματήσωμεν εἰς τὸν ἄλλον ἐκεῖνον μετὰ
 τὸν Ζαμπέλιον ἐκ Λευκάδος ποιητὴν, ὅστις εἴπερ τις καὶ ἄλλος
 διπῆρξεν ὁ ἐπιτυπώσας εἰς σκηνὰς ἱστορικὰς τὴν σφραγίδα τῆς
 ποιήσεως; Εἶνε ὁ Βαλαωρίτης. Οὐδεὶς τῶν νεωτέρων ποιητῶν
 ἐμελέτησε βαθύτερον τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν ὅσον ὁ Βερναρδάκης
 ἐξ ἑνὸς, ὅστις ἄλλως ἦτο ἐξ ἐπαγγέλματος ἱστορικὸς, καὶ ὁ

Βαλαωρίτης. Ὁ Βαλαωρίτης ἠσθάνθη τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἰδίως τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας ἐκείνης, ἣτις συνδέεται πρὸς τοὺς ἀρματωλοὺς ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην, πρὸς ποιητικὰς καὶ τραγικὰς περιπετείας ὅσον οὐδεμία ἄλλη, τῆς χώρας τῶν βασάνων, τῶν θυσιῶν, τῶν νικῶν, τῆς Ἡπείρου. Ἀπέναντι τῆς γενετείρας νήσου, ἀπέναντι τῆς ἠγαπημένης του Μαδουρῆς ἦτο φυσικὸν ὅτι τοῦ Βαλαωρίτου ἐμελλε νὰ ἐλκύσῃ ὅλην τὴν προσοχὴν, ὅλην τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν ἢ χώρα ἐκείνη, ἐξ ἧς ἄλλως εἶλκον τὸ γένος οἱ πατέρες αὐτοῦ. Αὐτὸς ἐκεῖνος λέγει· «Ἴσως με ἔλκουσαι πρὸς τὴν Ἡπειρον· τὰ ὅσα τῶν προγόνων, ἴσως συνείθισα ἐκ νεαρᾶς μου ἡλικίας νὰ βλέπω ὑψούμενον ἐνώπιόν μου τὸν γηραιὸν Πίνδον ὡς προσφιλεῖ σκιὰν τείνουσαν πρὸς ἐμὲ τὴν χεῖρα· ἀλλὰ δὲν δύναμαι νάρνηθῶ, ὅτι ἂν καὶ εἰς μόνος παλμὸς ἀπομείνῃ ἐν τῇ καρδίᾳ μου, θέλω ἀφιερῶσαι αὐτὸν εἰς τὴν Ἡπειρον». Ἄλλ' ὄχι μόνον ἓνα, μυρίους παλμοὺς εὐρίσκομεν εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Βαλαωρίτου ὑπὲρ τῆς Ἡπείρου, ὅταν βλέπωμεν αὐτὸν παριστάνοντα τὰς τύχας τῆς Κυραῆς Φροσύνης, ὅταν ὁ Ἀθανάσιος Διάκος καὶ μακρὰν τῆς Ἡπείρου μαρτυρῶν δίδῃ εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν ὡς ἐν ὄνειρῳ νὰ ἴδῃ ἀναπαρισταμένην τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρματωλῶν, ἐν οἷς τόσοι καὶ τόσοι τῶν ἐν Ἡπείρῳ ἥρωικῶς καὶ μαρτυρικῶς ἀγωνισθέντων. Ὅταν μᾶς εἰκονίξῃ τὸ μαρτύριον τοῦ Βλαχάβα, τὰς τελευταίας τύχας τοῦ Κατσαντώνη, συγκινεῖ ἡμᾶς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ νομίζωμεν, ὅτι ἀκούομεν τὸν κτύπον τῆς σφύρας, ἣτις σφυρηλατεῖ τὰ ὅσα τῶν μαρτύρων. Ὅταν μᾶς δεικνύῃ τὸν γύφτον χαλκεύοντα καὶ πυρακτοῦντα τὰ ὄργανα τοῦ μαρτυρίου, ἢ μὲν καρδίᾳ ἡμῶν πάλλεται σφοδρῶς, νομίζομεν δὲ ὅτι προσβλέπομεν ἐναγκαλιζομένας ἀλλήλας ἐν συγκινήσει τὴν Πολύμνιαν καὶ τὴν Κλειώ. Ἐπρεπεν ἀληθῶς νὰ ἔχῃ τόσας χορδὰς καὶ τόσην δυνάμιν ὅσην εἶχεν ἡ λύρα τοῦ Βαλαωρίτου διὰ νὰ κατορθώσῃ ὅ τι κατώρθωσε, θελήσας νὰ ὑψώσῃ τὴν ἱστορίαν εἰς ποίησιν. Δὲν ἠμέλησε νὰ καταβῆ πρῶτον ὁ ποιητῆς ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ Ἑλικῶ-

νος εἰς τοὺς κευθμῶνας οὗτου σφυρηλατεῖται ἢ μελέτη ἢ ἱστορικῆ, εἰς τὰ κρησφύγετα, οὗτου ἐσώθησαν τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων, διὰ νάνασύρη ἐκείθεν τὰ ψιχία ἐκεῖνα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπλασε τὸν εὐώδη ἄρτον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐχόρτασαν ἐπὶ δύο ἤδη γενεάς τὰς ποθοῦσας τὴν ποιητικὴν ἅμα καὶ ἱστορικὴν παράστασιν μεγάλων ἐθνικῶν ἡμερῶν ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ποίησις τοῦ Βαλαωρίτου δεικνύει εἰς ἡμᾶς εἴπερ τις καὶ ἄλλη κατὰ ποῖον τρόπον δύνανται νὰ παρασταθῶσι ποιητικῶς γεγονότα ἱστορικά.

Δὲν ἔχει βεβαίως τὸ ὕψος τοῦ Βαλαωρίτου ὁ Βερναρδάκης, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἄπὸ μελέτης βαθείας τοῦ ἱστορικοῦ κόσμου ἀνερριχθήθῃ εἰς τὰς κλιθῆας τοῦλάχιστον τοῦ Παρνασσοῦ. Οἱ *Κυψελίδαι* αὐτοῦ, ἔχοντες θέμα τὰς τραγικὰς περιπετείας τοῦ Περιάνδρου, περὶ οὗ εἶπον ἤδη ἀνωτέρω, εἶνε δρᾶμα, ὅπερ, καίπερ ὄν μακρότατον, μᾶλλον πρὸς ἀνάγνωσιν προωρισμένον, περιλαμβάνει ὠραίας δραματικὰς σκηνὰς καὶ παρουσιάζει χαρακτηριστῆρας καλῶς διαγεγραμμένους. Ἡ δὲ *Εὐφροσύνη* τοῦ Βερναρδάκη δὲν στερεῖται μὲν ποιητικῶν καλλονῶν καὶ δραματικῶν περιπετειῶν, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ εἶνε πολὺ μᾶλλον ποιητικὸν ἱστόρημα ἢ δρᾶμα. Δραματικώτερος δ' ἑαυτοῦ ἀνεδείχθη ὁ γλαφυρὸς ἱστορικὸς ἰδίως ἐν τῇ *Μερόπη*, ἐν ἣ μετὰ πρωτοτυπίας οὐ μικρᾶς ἐπεξεργάσθη θέμα ἐκ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῆς Μεσσηνίας. Ἀλλ' ἂν ἐν τῇ *Μερόπη* κατώρσασε νὰ νεωτερίσῃ, μὴ παρασυρθεὶς ὑπὸ τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Μαφφέν, οἵτινες εἶχον πραγματευθῆ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἐν τῇ *Μαρία Δοξαπατρῆ*, ἐν ἣ ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ μίαν τῶν σκηνῶν τῆς φραγκοκρατουμένης Πελοποννήσου, δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κολοσσοῦ τῆς δραματικῆς τέχνης, τοῦ Σαικσπείρου, καὶ ἡ *Μαρία* αὐτοῦ εἶνε ἄλλη Ὁφελία μᾶλλον ἢ γνησία θυγάτηρ τοῦ γενναίου ὑπερασπιστοῦ τῶν Σκορτῶν. Πάντων δὲ τῶν δραμάτων αὐτοῦ ἐπιτυχέστατον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο χωρὶς ἀποφυγῆς τῆς μακρογόρου

ὑποχωρήσεως τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸν ἱστορικὸν, ὑπῆρξεν ἡ Φαῦστα, ἣτις ἄλλως μόλις που δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ θέμα ὅπερ πραγματευόμεθα ἐνταῦθα, μετεωρίζεται δὲ μᾶλλον μεταξὺ τῆς ρωμαϊκῆς καὶ τῆς βυζαντιακῆς ἱστορίας.

Καὶ ἄλλοι δὲ τῶν ἡμετέρων ποιητῶν δὲν παρέλειψαν νὰ ἐκλέξωσι θέματα ἐκ τῆς πατρίου ἱστορίας, ἀλλὰ ταῦτα εἶνε σχετικῶς ὀλίγα καὶ δὲν δεικνύουσι πάντοτε μεγάλην ζήτησιν ἐρεῦνης καὶ ἐμβάθυνσιν ἱστορικὴν εἰς τοὺς χρόνους, ἐξ ὧν παρελήφθησαν, οὐδ' ἀναπληροῦται συνήθως ἡ ἔλλειψις αὐτῆ ὑπὸ τῆς ἐξάρσεως τῆς ἐμπνεύσεως. Ἰδίως τὸ ἱστορικὸν ἔπος ἦκιστ' ἀνεπτύχθη παρ' ἡμῖν. Ἡ μεγάλη ἐποποιία τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ὑμνήθη προσηκόντως. Ἡ Χίος δούλη τοῦ Ὀρφανίδου δὲν δεικνύει ἐπαρκῆ γνῶσιν τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἣς ἐν πλαστον ἐπεισόδιον ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔπους. Ἡ δὲ Μεσαλογγιάς, ὁ Κατσαντώνης καὶ ἡ Κρητικὸς τοῦ Ἀντωνιάδου δὲν στεροῦνται μὲν ἀρετῶν, ἀλλ' εἶνε ἔργα μελέτης μᾶλλον καὶ ἀξιόλογος πηγὴ λαογραφικῶν εἰδήσεων, ἀλλὰ μόλις που ἔχουσι τὴν σφραγίδα τῆς Μούσης, ὡς ἄλλως οὐδὲ τὰ πλεῖστα τῶν πολυπληθῶν ἱστορικῶν δραμάτων τοῦ μετὰ ζηλωτῆς ἐπιμονῆς ἐπὶ ἔτη μακρὰ στιχουργήσαντος γυμνασιάρχου. Ἀνώτερον δὲ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἔργων εἶνε Ἡ μάνα τοῦ γενιτσάρου.

Ἄλλ' ἂν δὲν ἀνεπτύχθη παρ' ἡμῖν τὸ ἱστορικὸν ἔπος, ὑπάρχει ὅμως ὠραῖον ἐπύλλιον, οἱ Γάμοι τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ποιητῆς αὐτοῦ εἶνε ὁ Γεώργιος Τερτσέτης, ὁ ἀγαθὸς ἐκεῖνος καὶ φιλόπατρις Ζακύνθιος, ὃν γηραιὸν ἤδη ἐνθυμούμεθα ἐν τῇ νεαρᾷ ἡμῶν ἡλικίᾳ ἡμεῖς οἱ γηράσαντες σὺν τῷ χρόνῳ. Τὸν ἐνθυμούμεθα μεταδαινόντα τακτικῶς εἰς τὴν μικρὰν τότε Βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς, ἣς ἦτο ὁ πρῶτος ἐφορος, καιμένην ἐν χθαμαλῇ οἰκίσκῳ τῆς ὁδοῦ Βουλῆς. Ἐκεῖ καθ' ἑκάστην 25 Μαρτίου ὁ Τερτσέτης συνήθροιζε τοὺς φίλους τῶν πατρίων, καὶ ἐξεφώνει λόγον ἔχοντα θέμα τὴν μεγάλην ἡμέραν τῆς παλιγγενεσίας

ἢ ὅπωςδὴποτε συνδεόμενον πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους. Ἐν μιᾷ τοιαύτῃ ἑορτῇ ἀνέγνωσεν ὁ Τερτοσέτης τοὺς Γάμους τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τὴν ἐν τῷ ποιητικῷ διαγωνισμῷ ἀποτυχίαν του, ἣς κύριον αἴτιον ἦτο ἡ γλῶσσα, ἐν ἣ εἶχε γραφῆ τὸ ποίημα, εἰ καὶ δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐκραγῆ ἐν τῷ δεινῷ ἀνταγωνισμῷ ὡς σήμερον ἢ πάλῃ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ὑποστηρίζας τοὺς λόγους, δι' οὓς εἶχε γράψει αὐτὸ ἐν τῇ δημῳδί. Ἐπ' ἰσῆς δ' ἐμπνευσμένον εἶνε καὶ ἕτερον ἐπύλλιον τοῦ Τερτοσέτη, ἢ *Κόρινθα* καὶ *Πίνδαρος*, ἔχον ὑπόθεσιν εὐλημμένην ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας. Ἐπύλλιον δὲ θυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν καὶ τὴν ἱστορικωτέραν μᾶλλον ἢ ποιητικωτέραν *Εἰκασίαν* (Κασιανὴν) τοῦ Βερναρδάκη.

Τὴν δὲ λυρικήν παρ' ἡμῖν ποιήσιν ἐνέπνευσαν, ὡς εἶδος, οὐχὶ σπανίως αἱ ἀναμνήσεις καὶ τὰ διδάγματα τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, μάλιστα δ' αἱ μεγάλαι ἡμέραι τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀπλῶν στροφῶν ἢ ὀλίγων στίχων, οὐδ' ἀναλαμβάνω νὰ παριθμήσω ὡς ἐν βιβλιογραφικῷ καταλόγῳ πάντας τοὺς πραγματευθέντας θέματα τοιαῦτα ἐν ποιήμασι λυρικοῖς. Πρέπει δ' ἐν τούτοις νὰ μνημονεύσω τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ὅστις παρὰ τὸ σχοινοτενὲς τῶν ποιημάτων αὐτοῦ καὶ τὸ ἐλάττωμα τῆς ἐπαναλήψεως ἑαυτοῦ κατὰ κόρον καὶ συνεκίνησε καὶ ἐφρονημάτισε μίαν ὄλην γενεάν μετὰ τὴν θρησκευτικὴν προσήλωσιν εἰς τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοὺς ἄνδρας τοῦ ἀγῶνος, μικροὺς καὶ μεγάλους, γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους, καὶ μετὰ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὰ ἰδεώδη τοῦ ἔθνους ἔδρεψε πολλάκις ἐπευφημίας καὶ δάφνας. Τὰ κροατήρια αὐτοῦ, ἂν δὲν ἔκριναν πάντοτε τὴν ποιήσιν, ἀλλὰ πάντοτε ὁμῶς ἐσαγγηνεύοντο ὑπὸ τῆς ἐμπνευσμένης φωνῆς τοῦ ποιητοῦ καὶ τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν, ὧν ἡ εἰκὼν, ἐνδεδυμένων τὴν λατρευτὴν φουστανέλλαν τοῦ ἀγῶνος, ἀντιπαρήρχετο πρὸ αὐτῶν, καὶ τὰ χειροκροτήματα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αἱ συγκινήσεις ἔπαυον μόνον παρὰ τοὺς νεοσκαφεῖς τάφους πλησίον τῆς ἰτέας, ἦτις ἐμελλε

νά σκιάσῃ τὸν αἰώνιον ὕπνον τῶν ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνισθέντων, οὓς ἡ λύρα τοῦ ποιητοῦ συνώδευε μέχρι τῆς ἐσχάτης ἐκείνης κατοικίας.

Ἄξιόλογα δὲ λυρικά ποιήματα, βάσιν ἔχοντα ἱστορικῆν, εἶνε πλὴν ἄλλων ὁ Σωκράτης καὶ Ἀριστοφάνης τοῦ Ἀλεξάνδρου Βυζαντίου, ὁ Ὅρκος καὶ ἡ Σωτηρία τοῦ Ἀρίονος τοῦ Γερασίου Μαρκοῦ, ὁ Γούμενος τῆς Ἀναφωνήτρας τοῦ Ἀνδρέου Μαρτζώκη, ὁ Τελευταῖος Παλαιολόγος τοῦ Γεωργίου Βιζυητοῦ, ὁ Ἄγγελος τοῦ Μαραθῶνος τοῦ Ἀριστομένους Προβελεγίου καὶ τινὰ τῶν τοῦ Κωνσταντίνου Κρυστάλλη. Εἰς ταῦτα δὲ δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν κομψὸν Διονύσου πλοῦν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ, ὅστις ὑπόθεσιν ἔχει ὡραίαν ἀρχαίαν παράδοσιν, σχετιζομένην πρὸς τὴν ζυφόρον τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους.

Ἄλλ' ἰδιάζουσα μνεῖα πρέπει νὰ γείνη τοῦ Κωστή Παλαμᾶ. Οὗτος κατῴρθωσεν εἴπερ τις καὶ ἄλλος νὰ ὑψώσῃ τὴν μελέτην εἰς ἔμπνευσιν καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ τὴν ἔμπνευσιν διὰ τῶν δῶρων τῆς μελέτης. Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, τὸ Μεσολόγγι, ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου, ἡ Φλογέρα τοῦ βασιλιᾶ δὲν περιέχουσι μόνον ὡραίας εἰκόνας ἱστορικῶν ἐπεισοδίων, ἀλλὰ καὶ ἐμφαίνουσι βαθυγνώμονα ἀντίληψιν αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τὴν εἰς τὸ ἄωτον ἀναβίθασιν τῆς ἰδέας τῆς πατρίδος, οἷαν ἐκδηλοῦσιν αἱ ποιητικῶς ἐξαιρούμεναι τύχαι αὐτῆς.

Ἡ δ' ἑλληνικὴ δραματουργία ἢ ἐπιληφθεῖσα ἱστορικῶν θεμάτων δὲν περιωρίσθη εἰς τὸν Ζαμπέλιον καὶ τὸν Βερναρδάκην ὡς καὶ τὸν Ἀντωνιάδην, οὐ ἐποίησάμην ἐν παρόδῳ μνεῖαν ἀνωτέρω. Ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς ἐν τοῖς Τριάκοντα μετὰ πολλῆς πρωτοτυπίας καὶ γνώσεως τῆς ἀρχαιότητος ἐπελήφθη γλαφυρώτατα τῆς ἐπεξεργασίας ἀξίου λόγου ἐπεισοδίου τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, κατέβη δ' εἰτα εἰς τοὺς γρόνους τῆς βυζαντιακῆς ἱστορίας διὰ τοῦ Δούκα, ἐν ᾧ ἄφ' ἑτέρου

διὰ τῆς εἰς μέγα μῆκος ἐκτεινομένης καὶ λυρικώτερον μᾶλλον ἢ δραματικὸν χαρακτήρα ἐχούσης Παραμονῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν ἐπιζητήσει νὰ ἐξάρη τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὰς θυσίας τῶν πρὸς τὸν μέγαν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα παρασκευαζομένων Ἑλλήνων, καὶ διὰ τῆς Φροσύνης ἐπραγματεύθη θέμα ἰδιαίτοντως ἀγαπηθὲν ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως.

Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ πολυιδμόνου Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ Κλέων ἐπειράθη τῆς δραματικῆς φιλοπονήσεως μεσαιωνικῶν θεμάτων ἐν τῷ Ἰουλιανῷ τῷ Παραβάτῃ, τῇ Θεοδώρα, τῇ Δουκίσσῃ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῖς Ἰσαύροις, ὑπεραρχαίζων μὲν ἐν τῇ γλώσσῃ, ἐξονυχίζων δ' ἄλλως τὴν ἱστορίαν μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου, ὃν κατέβαλεν ἐν τῷ ἱστορικῷ μυθιστορήματι Χαράλδος.

Θὰ ἦγεν ἡμᾶς εἰς μακρηγορίαν ἢ ἀπαρίθμησις ἄλλων νεωτέρων δραματουργῶν, οἵτινες ἐπελήφθησαν ἱστορικῶν θεμάτων παρ' ἡμῖν, τοῦ Σοφοκλέους Καρύδη, τοῦ Σπυρ. Βασιλειάδου, τοῦ Δημ. Κορομηλά, τοῦ Ἀριστομένους Προδελεγίου, τοῦ Τιμ. Ἀμπελά, τοῦ Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδου, τοῦ Κωνστ. Ἀγγελοπούλου, τοῦ Πολυβίου Δημητρακοπούλου, τοῦ Σπυρ. Περισιάδου, ὧν διάφορον ἔχουσι τὴν ποιητικὴν ἀξίαν τὰ ἔργα, καὶ ἄλλων ὀλιγώτερον γνωστῶν ἢ τελείως ἀποτυχόντων ἐν τοῖς δραματικοῖς διαγωνισμοῖς καὶ ἀπὸ σκηνης. Ἀλλὰ δὲν ἐπιβάλλομαι ἐνταῦθα νὰ ἐπιχειρήσω ἔργον κριτοῦ ἢ βαθμολόγου, θεωρῶν ἀπλῶς καθήκον νὰ πονεῖμω δικαιοσύνην εἰς ὄσους ἠγωνίσθησαν νὰ προβιβάσωσι τὴν νεάζουσαν παρ' ἡμῖν σκηνήν, χειριζόμενοι ὑποθέσεις ἱστορικὰς ἢ καὶ ἐκθάπτοντες ἐνίοτε ἄγνωστα ἢ ὀλίγον γνωστὰ ἐπεισόδια τῆς πατρῴου ἱστορίας. Ἐν δὲ μόνον παρατηρῶ, ὅτι οὐχὶ πάντες ἐπιδίδονται εἰς τοιαύτην ζήτησιν, καὶ διὰ τοῦτο κατέκλυσαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη τοὺς ποιητικούς διαγωνισμοὺς δράματα ἔχοντα κατ' ἐπανάληψιν τὰς αὐτὰς ὑποθέσεις, καὶ οἱ ἀτυχεῖς αὐτῶν κριταὶ ἐβαρύνοντο ἀνα-

γινώσκοντες Νικηφόρον Φωκᾶν καὶ Δουκίσσας τῶν Ἀθηνῶν καὶ Καλέργας.

Ἡ συγκινητικὴ ἱστορία τῶν κρητικῶν ἐπαναστάσεων ἦτο φυσικὸν ὅτι ἐμελλεν ἤδη ἐνωρὶς νὰ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν. Πρῶτος δ' ἀντλήσας ἐξ αὐτῆς τὴν ὕλην δράματος ὑπῆρξε περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ Νικόλαος Τιμολέων Βούλγαρης, γράφας τὸν Μιχαὴλ Ψαρομήλιγγον; ἀτυχῆ μίμησιν τῶν δραμάτων τοῦ Ζαμπελίου. Πρῶτος δὲ τῶν παρ' ἡμῖν ἐπιμονώτερον περὶ αὐτὴν διατριψάντων ὑπῆρξεν ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος, υἱὸς τοῦ Ἰωάννου, ἀνὴρ ἔχων τὸ πολύτροπον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ, γλωσσομαθῆς, ἱστορικὸς, συλλογεὺς δημοτικῶν ἀσμάτων, ἐκδότης μεσαιωνικῶν κειμένων καὶ ἐγγράφων, λεξικογράφος, λαογράφος. Ἄλλ' ὁ Ζαμπέλιος ὑπῆρξε καὶ μυθιστοριογράφος, μάλιστα δὲ προϊόντων τῶν ἐτῶν μᾶλλον μυθιστοριογράφος ἢ ἱστορικός. Τὰ ἱστορικὰ σκηνογραφήματα αὐτοῦ, ἀναφερόμενά εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης, δὲν ἔχουσι βάσιν βαθυτέραν ἐρεύνας ἐν τοῖς ἀρχαίοις τῆς Βενετίας, ὅπου κρύπτονται ἄγνωστοι θησαυροὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν Creta sacra τοῦ Βενετοῦ Φλαμινίου Κορνηλίου. Ἐν αὐτοῖς τὰ ἱστορήματα ἐκτίθενται διὰ ποιητικῶν εἰκόνων, καὶ μεταξὺ τῶν ὠραιτέρων σκηνῶν εἶνε ὁ θάνατος τοῦ Λέοντος Καλέργη, τοῦ ἥρωος τῶν ἐναντίων τῶν Βενετῶν ἐπαναστάσεων ἐναντίον τῶν Κρητῶν, ὅστις προδίδεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ Ἀλεξίου, καὶ, ἐμβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Κρήτης Κορνηλίου εἰς σάκκον, ρίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν. Εἶνε ποιητικωτάτη ἢ ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου περιγραφὴ τῆς σκηνῆς ταύτης. Τὰ ἱστορικὰ σκηνογραφήματα ὑπῆρξαν ἡ πηγὴ, ἐξ ἧς ἤντησαν οἱ δραματουργήσαντες πᾶ κατὰ τοὺς Καλέργας, ὧν πρῶτος ὁ Σπυρίδων Βασιλειάδης ἐν τοῖς Καλέργαις, εἴτινες ἐγράφησαν ἐν πᾶσι λόγῳ. Ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτόχρημα ἱστορικὴ μυθιστορία τοῦ Ζαμπελίου, οἱ Κρητικοὶ γάμοι, ὧν ἥρωος εἶνε ὁ Πέτρος Καντανολέος, ὁ φιλόπατρις ἐπαναστάτης, ὁ ἐρώμενος τῆς ὠραίας Φλωρεντίας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Βενετοῦ δουκὸς

τῆς Κρήτης, ἐχρησίμευσαν ὡς ἀφετηρία νεωτέρων δραμάτων. Οὐδ' ὑπῆρξεν ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος ὁ μόνος παρ' ἡμῖν ἐπὶ τὸ μυθιστορικώτερον παραστήσας ἐποχὰς καὶ ἐπεισόδια τῆς πατρῆου ἱστορίας. Πλὴν αὐτοῦ ἀρκοῦμαι ἀναφέροντων ἐκ τῶν παλαιότερων χρόνων τὸν *Αὐθέντην τοῦ Μορέως* τοῦ Ἀλεξάνδρου *Ραγκαβῆ*, ἔχοντα θέμα τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Γοδόφραιδου Βιλλαρδουίνου ὡς ἡγεμόνος τῆς φραγκοκρατουμένης Πελοποννήσου, τὸν ἤδη μνημονευθέντα *Χαράλδον* τοῦ Κλέωνος *Ραγκαβῆ*, τὴν *Ἡρώδα* τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Στεφάνου Ἐένου, τὸν *Κατσαντώνην* καὶ τὰς *Τελευταίας ἡμέρας* τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τοῦ Κωνσταντίνου Ῥάμφου, τὴν *Βασιλικὴν σουλτάναν Ἀθηναίαν* τοῦ Ν. Μακρῆ, τὸν *Λάμπρον Κατσώνην* τοῦ Παπαδιαμάντη, τὸν *Ἀριστόδημον τὸν Φευγάλαν* τοῦ Ἀ. Σαρρῆ καὶ εἴ τι ἄλλο. Ἀξιόζηλος δ' εἶνε ἡ προθυμία, μεθ' ἧς σήμερον γράφονται χάριν τῶν ἐφημερίδων μυθιστορίαι ἢ διηγήματα μὲ ὑπόθεσιν εἰλημμένην ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τοῦ ἔθνους, ἀλλ' εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ ἐγράφοντο τὰ πλεῖστ' αὐτῶν μετὰ μείζονος ἐμπνεύσεως καὶ ἀπὸ καλλιτέρας παρασκευῆς, ὅπως μὴ μείνωσιν ἡμερόδια.

Ἐξέθηκα εἰς ὑμᾶς σποράδην μᾶλλον καὶ ἄνευ ἀξιώσεων τελείας καὶ πλήρους ἀναγραφῆς τοὺς κυριωτέρους τῶν παρ' ἡμῖν ἀσχοληθέντων ποιητικῶς περὶ πάτρια ἐκ τῆς ἱστορίας θέματα. Θὰ ἐπεθύμουν καὶ ἐγὼ νὰ συνεισφέρω τι ἀνάλογον· ἀλλ' ἐπειδὴ, ἐπαναλαμβάνω, ἔχω κρύψει ἀπὸ μακροῦ τὴν λύραν, πρὸ πολλοῦ κεκονιαμένην, δὲν ἔχω τὴν τόλμην νὰ πράξω ἢ μᾶλλον νὰ διαπράξω τι τοιοῦτον. Ἀλλὰ νομίζω, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰναγνωσθῆ εὐχαρίστως καὶ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν πρὸς βαθυτέρας ἱστορικὰς μελέτας βιβλίον παριστάνον τὰς κυριωτέρας περιπετείας τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων ἐν τοῖς χαρακτηριστικωτέροις ἐπεισοδίοις ὡσεὶ διὰ στροφῶν ἄνευ στίχων. Ἄν τοιοῦτό τι ἐπαχειρεῖτο καὶ τὸ βιβλίον αὐτὸ

ἐκοσμεῖτο δι' εἰκόνων ὠραίων, θὰ εἶχομεν τὸν ζωγράφον, θὰ εἶχομεν, ἂν οὐχὶ τὸν ποιητὴν, ἀλλὰ τὸν ὑποδεικνύοντα τί θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ ὁ ποιητὴς ἐκ τῆς παραστάσεως τῶν ἱστορικῶν ἐλληνικῶν θεμάτων. Τὸ ἐγγεῖρημα θὰ ἦτο ἄξιον νὰ ἐλκύσῃ βεβαίως τὴν προσοχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ συλλογὴ θὰ ἤρχιζεν ἀπὸ χρόνων ἀπωτάτων, θὰ παρίστανεν εἰς ἡμᾶς τὸ πρῶτον μὲ μίαν ἀνεῦ στίχων στροφὴν τὴν προϊστορικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἄγρια στοιχεῖα τῆς φύσεως, πρὸς τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύνατο νάνταγωνισθῆ ὁ πρωτόγονος Ἕλληνας, τοὺς δρόμους ἀκατασκεύους, ἀγεφυρώτους τοὺς ποταμοὺς καὶ καταβαίνοντας ἔπειτα ὀρμητικῶς ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς Δωριεῖς, πολιορκοῦνας τὰ τεῖχη τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὰς ὀχυρὰς ἀκροπόλεις καὶ θαυμάζοντας ἐκείνους, τοὺς μὴ δυναμένους νὰ κάμωσι χρῆσιν ἢ μόνον τοῦ πελέκεως καὶ τῆς ἀξίνης, θαυμάζοντας, λέγω, τὸ ὕψος τῶν τειχῶν καὶ τὴν ὀχυρότητα τῶν ἀκροπόλεων καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ χρυσοῦ ἐντὸς αὐτῶν. Θὰ παρίστανε κατόπιν εἰς ἡμᾶς τὸν Κρόνον, τὸν σχεδὸν μυθικὸν βασιλέα τῶν Ἀθηναίων, ὑπερασπιζόμενος τὴν πόλιν ἀπὸ τῶν Δωριέων, καὶ θὰ κατέβαινε μέχρι τῆς χθῆς καὶ θὰ προσιώνιζεν ἴσως τὴν αὔριον.

Βεβαίως ἡ λογοπλαστικὴ δύναμις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ δὲν ἔπαυσε καὶ μετὰ τὴν μεταβολὴν τῶν ὄρων τοῦ βίου, καὶ ἀκόμη εἰς τὰ βουνὰ, ἀκόμη εἰς ἀπόκεντρα μέρη καὶ ἰδίως εἰς τρεῖς ἐξαιρετικὰ ποιητικὰς χώρας, τὴν Ἡπειρὸν, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Μάνην, δημιουργεῖ ἀκόμη ποιήσιν ὁ λαὸς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος, πλάττει ποιήματα ἐκ τῆς ἱστορίας. Πρὸ τριακονταετίας, περιερχόμενος τὰ Τζουμέρκα τῆς ἠπειρώτιδος γῆς, εἶχον ἀκούσει φαλλόμενον ποίημα ἀνὰ τὰ ἠπειρωτικὰ βουνὰ μετὰ τὴν προσάρτησιν τοῦ μικροῦ τμήματος τῆς Ἡπείρου, τὴν πρώτην, ἣτις ὑπῆρξε προάγγελος τῆς ἐπεκτάσεως τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς βορείου Ἡπείρου. Κατηρᾶτο ἡ δημώδης ποίησις τοὺς δεχθέντας τὰ μικρὰ ἐκεῖνα ὄρη, οἵτινες ἀφήσανε τὰ Γιάννενα καὶ ἐπή-

ρανε τὴν Ἄρτα, καὶ ἐδείκνυε τὸν πόνον τοῦ βορείου Ἡπειρώτου, ἀποχωριζομένου, ἀποσχιζομένου ἀπὸ τῆς μικρᾶς Λωρίδος, ἣ ὁποία εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἡ Κρήτη δὲν ἔπαυσε ψάλλουσα τοὺς ἰδίους ἑαυτῆς ἀγῶνας κατὰ τῶν Τούρκων, τὰς νέας τῆς ἐπαναστάσεις, τὰς ἐθνικὰς τῆς ἐλπίδας μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν. Καὶ ἀκόμη σήμερον, ἀκόμη χθὲς ἡ Μάνη ἔψαλλε τὰ τέκνα τῆς τὰ πεσόντα ἐν τοῖς πεδίοις τῶν ἡρωικῶν μας τελευταίων μαχῶν. Ἐν τῇ λαογραφίᾳ τοῦ κ. Πολίτου ἐδημοσιεύθη πρὸ ἔτους δυὰς στιχουργημάτων, δι' ὧν χθῆραι Μανιάτισσαι ἔψαλλον τὰ τέκνα χωρίου τινός, ἅτινα δὲν ἐγύρισαν εἰς τὴν πατριὸν στέγην, ἀντιμετρούμεναι πρὸς ἀλλήλας ὡς ἐν στιχομυθίᾳ, ἀνταγωνιζόμεναι ὡς πρὸς τὰς ἰδέας. Ἡ μία ἔλεγεν, ὅτι δὲν πρέπει κανεὶς νὰ θρηνῇ, ὅταν ἀποθνήσκῃ τὸ τέκνον τοῦ ὑπὲρ πατρίδος, καὶ ἡ ἄλλη ἀνταποκρινομένη ἰσχυρίζετο, ὅτι πρέπει μὲν νὰ θαυμάζηται ὁ πεσὼν, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀντροπή καὶ νὰ θρηνῆται.

Μὲ ἐν τοιοῦτον ποίημα θὰ ἐτελεύτα ἴσως ἡ συλλογὴ ἐκεῖνου, ὅστις θὰ ἔγραφε τὰς Στροφὰς ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας ἀνευ στίχων. Καὶ λαμβάνων ἀφορμὴν ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ποιημάτων ἐκεῖνων, τῶν στιχουργικῶν ἐκεῖνων θρηνωδῶν τῶν γυναικῶν τῆς Μάνης, θὰ ἠδύνατο νὰ γράψῃ, ὀλίγον μεταβάλλων τὰ πράγματα καὶ ἐμπνεόμενος ὅπωςδῆποτε ἐξ αὐτῶν, ὅσον ἀσθενῆ καὶ ἂν ἔχῃ τὸν κάλαμον, τὴν ἐξῆς τοῦ βιβλίου κατακλειδα, τὰς τελευταίας τοῦ Στροφὰς ἀνευ στίχων.

«Ἵψηλὸν ὀρθοῦται τὸ Ταίναρον, καὶ μακρὰν ταλαντεύεται ἡ σκιά του ἐν μέσῳ τῶν μαινομένων κυμάτων. Ἡ χιὼν σκεπάζει τὰς βράχεις τοῦ βουνοῦ, καὶ ἡ ἀντανάκλασις αὐτῆς ἐν τῷ πελάγει συγχέεται μὲ τῶν κυμάτων τὸν ἀφρόν. Ἐν ἀγωνίᾳ παλαίει ὁ ναύτης ἐναντίον τοῦ ἀγρίου στοιχείου. Τὸ ἀκάτιόν του κλυδωνίζεται καὶ προχωρεῖ βραδέως.

«Ἡ νύξ ἐπερχομένη ἐπιταχύνει τὰς προσπάθειάς του νὰ

φθάση ταχύτερον εἰς τὸ πάτριον χωρίον, ὅπου φαντάζεται ἑορτασίμως ἐνδεδυμένους καὶ ἀναμένοντας αὐτὸν τοὺς οἰκείους. Ἄλλὰ μάτην διακρίνει τὰ φῶτα τῶν οἰκίσκων καὶ ἀκούει τὸν κώδωνα τοῦ ἐκκλησιδίου, καλοῦντος τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν φαιδρὰν πανήγυριν τῶν Χριστουγέννων. Νομίζει, ὅτι πλησιάζει, καὶ εἶνε ἀκόμη μακρὰν, πάντοτε μακρὰν.

«Φθάνει μόνον τὴν ὕστεραίαν. Ἔχει παρέλθει ἡ χαρμόσυνος ἑορτή. Ἄλλ' εὕρισκε τοὺς συγχωριανοὺς συνηθροισμένους. Εἶνε λυπηρὰ ἡ συνάθροισις. Εἶνε κατηφεῖς αἱ ὄψεις. Εἶνε περισσότεροι ἐκεῖ αἱ γυναῖκες καὶ ὀλίγοι οἱ ἄνδρες, ἡλιοκαεῖς πρεσβύται, στηριζόμενοι εἰς τὰς ῥάβδους των, ἄνδρες ἡλικιωμένοι, παιδία ἀνήλικα. Λείπουσιν οἱ νέοι.

«Εἶνε λυπηρὰ εἰς τὰ Παχιάνικα, τὸ μικρὸν χωρίον του, ἡ συνάθροισις. Ἀνήμερα τῶν Χριστουγέννων τὴν ἑσπέραν ἦλθε μῆνυμα θλιβερόν, καὶ λυπητερά σημαίνει σήμερον ὁ κώδων τοῦ μικροῦ ναοῦ, καὶ ἀντιλαλοῦσι τοὺς θρηνώδεις του ἤχους οἱ βράχοι.

«Ὁ Μῆτρος ὁ Λιβανᾶς, ὅπου τὸν ἐκαμάροναν ὄλοι εἰς τὸ χωρίον, ἐφονεύθη ἀπὸ μίαν ὀβίδα ἐπάνω εἰς τοῦ Μπιζάνη» ἦλθε καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος τῶν κακῶν εἰδήσεων. Καὶ ἔπειτα προσέθηκε κινῶν τὴν κεφαλὴν· «καὶ ὁ Γεῶργος ὁ Κουβαρᾶς ἀπὸ τὴν Κοκκάλαν ὅπου εἶχε λαβῶθῃ εἰς τὸ Σαραντόπορον ἐκλείσει τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ παντός».

«Ἡ μήτηρ τοῦ Κουβαρᾶ ἀρχίζει νὰ μυρολογῇ τὸν Λιβανᾶν, νὰ θρηνηῇ τὸν ἴδιον υἱόν. Ἄλλὰ δέν τους κλαίει, τοὺς ψάλλει. Καὶ, ἀποστρεφομένη πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Λιβανᾶ, λέγει περὶ τοῦ ἰδίου ἑαυτῆς υἱοῦ·

Ἔλα κοντά μου Λιβανᾶ.
Ἐσύ το γνῶριζες καλά,
ὅτι τὸ χαϊδανάστησα,
καὶ τὸ ἐσπούδασα γιὰ τὸ

γιά τὰ καλά γεράματα,
 κι' ἀπεί με τὸ σκοτώσασι
 ἐκεῖ ἔς τὸ Σαραντάπορο.
 Χαλάλι του ὁ θάνατος
 γιατί λυτέρωσε λαό.

«Καὶ με τρεμούσας τὰς χεῖρας, με κλονιζόμενα τὰ γόνατα
 προσέρχεται ἡ μάμμη τοῦ ὑπὲρ πατρίδος πεσόντος Λιβανᾶ. Καὶ
 θέλει νὰρχίσῃ καὶ ἐκεῖνη νὰ ψάλλῃ, ἀλλὰ κλαίει. Καὶ δικαιολο-
 γεῖ τὰ δάκρυά της λέγουσα:

Τὸ τί ἔνε τοῦτο ποῦ εἶπες,
 ὅτ' εἶνε ντρέπος καὶ κακὸ
 νὰ κλαῖμε τὰ παιδιά μας;
 Τὰ κλαῖσι τὰ παιδιά τους,
 τὰ κλαῖσι κ' οἱ Σπαρτιάτισσαις,
 κ' οἱ Μαυρομιγαλιάνισσαις.

«Ἄλλ' ἐκράτησε μίαν στιγμὴν τὰ δάκρυά της ἡ γηραιὰ μυ-
 ρολογίστρια, καὶ, βίπτουσα βλέμμα αὐστηρὸν πρὸς τοὺς παρ-
 ισταμένους ἄνδρας, εἶπε:

Ἄντρες, ὅπ' ἔχει ἄρματα,
 γιὰ φεύγετε ἔς τὰ Γιάννενα·
 βοηθάτε τὰ παιδιά μας
 τοὺς Τούρκους νὰ νικήσουνε».